

І. М. Дзюба

Костенко Ліна Василівна

КОСТЕНКО Ліна Василівна (19. 03. 1930, с. Ржищів, нині місто Київської обл.) – письменниця, культуролог, громадська діячка. Мати [О. Пахльовської](#). Орден Почесного легіону (2022). Державна премія України імені Тараса Шевченка (1987), міжнародна премія Фонду О. і Т. Антоновичів (1990), премія ім. Ф. Петрарки (за книжку поезій у перекладі італ. мовою «Інкрустації», К., 1994), премія ім. О. Теліги (2000). Ордени «За заслуги» 1-го (1992), князя Ярослава Мудрого 5-го (2000) ступ. Почесний громадянин Києва (2024).

Навчалась у Київському педагогічному інституті (невдовзі залишила за власним бажанням), 1952–56 – у Літературному інституті (Москва). Перші вірші надрукувала 1946. Її поетичні збірки «Проміння землі» (1957), «Вітрила» (1958), «Мандрівки серця» (1961; усі – Київ) одразу зацікавили читачів, спраглих слова чесного і яскравого. Але так само вони привернули увагу влади. Під час розпочатої з ініціативи М. Хрущова погром. ідеологічної кампанії, фальшиво названої «боротьбою з абстракціонізмом і формалізмом», Костенко було звинувачено в «ідейній нечіткості». Секретар ЦК КПУ А. Скаба 1963 поставив її ім'я поряд із молодими поетами [М. Вінграновським](#), [І. Драчем](#), чії «формальні викрутаси зі словом неодмінно приводять до викривлення і затуманення ідейно-художнього змісту творів». Її поезії, незважаючи на схвальні або й захоплені відгуки найавторитетніших майстрів слова ([М. Бажана](#), [Л. Первомайського](#), [Б. Антоненка-Давидовича](#)), почали рідше друкувати, а потім для її творів настала багаторічна негласна, але жорстка заборона. Збірки «Зоряний інтеграл» та «Княжа гора» було вилучено з виробництва. Тільки через 16 років з'явилася наступна її книжка – «Над берегами вічної ріки» (К., 1977). У ліриці Ліни Костенко – неповторність і безмежність особистості, яка стверджує себе у духовному розростанні й твердій етичній та громадянській позиції. Інтимні мотиви сповнені драматичних колізій чуття,

гідності й чистоти кохання.

Написала два історичні романи у віршах «Маруся Чурай» (К., 1979; 1982; 1990) та «Берестечко» (основну частину – наприкінці 1960-х рр., опубліковано в 1999). Роман «Маруся Чурай» став однією з найкоштовніших перлин української поезії. Легендарна постать козачки-поетеси ожила в ньому як велика людська особистість, крізь духовний вимір і долю якої зображено національно історію в її драматизмі й героїці, в багатотраждальності української землі. Уся Україна під проводом Б. Хмельницького піднялася на національно-визвольну війну. Ця боротьба мала не тільки свої ідеологію та пафос, а й естетику, до створення якої причетні пісні Марусі Чурай. Окрім того, в романі і ширший спектр щедро виписаних натур, які разом віддзеркалюють глибину й потугу народного життя, вічні питання людського духу, що постають не абстрактно, а в усій предметній конкретності національного буття, через його соціальні, моральні, політичні конфлікти. Етична глибина образу Марусі Чурай змушує залишити осторонь давно дискутоване питання про те, чи існувала козачка-піснярка насправді. Хай би що казали про це критики, вона живе й житиме як символ поетичного духу українського народу. Так само недоречні спроби відшукувати історичні неточності та закиди про наявність нафантазованих епізодів. Адже це не історична розвідка, а поетичний твір на історичну тему. Звертаючись до історії, авторка скрупульозно вивчала джерельний матеріал, – і це видно з фактографічної, предметної та мовної насиченості кожного її твору.

Основа сюжету історичного роману у віршах «Берестечко» – програний бій, що трагічно урвав низку блискучих перемог, гірко озвався у свідомості сучасників і нащадків. Проте й у пам'яті народу, і в працях дослідників Берестецька битва 1651 поставала як епізод – хоча й моторошний, але не визначальний для всього ходу боротьби. Якщо подивитися на цю битву як на узагальнений образ національної історичної поразки, проєктований і на минулі, і на майбутні часи, вона сприймається зовсім інакше. З осягненням її причин, наслідків, уроків, також і неминучості подолання поразки – у вимірах політичної реальності й ментальності народу. І сам програний бій, і наступний реванш – за межами роману, ніби винесені за дужки. Ми наче бачимо й чуємо самого Б. Хмельницького – тоді, коли він вирвався з полону зрадника-хана Іслам-Гірея III, якого кинувся було наздоганяти. Головний герой у романі «Берестечко» – це не історичний Б. Хмельницький у всій достеменності його конкретної поведінки й думання, а узагальнений поетичний образ великого національного діяча в годину поразки, що переростає свої конкретні обриси, резонуючи з усією національною долею. Внутрішній монолог Б. Хмельницького (яким і є роман) увібрав усе болісне переживання національної долі самою поетесою; звідси – широке «проблемне поле», велика «думна» й чуттєва осяжність і насиченість монологу, розкид його настроєвих полюсів, вагомість кожного рядка, слова, пристрасність сповіді, щільність поетичної мови, що й сама стає творчим началом, продукуючи мало не суцільну афористичність і викликаючи з лексичного небуття небувалі словоформи, відкриваючи скарби народної

мови. Б. Хмельницький у романі «Берестечко» думанням і почуваннями незрівнянно багатший, ніж у працях істориків, які залежать від фактичного матеріалу й можуть оперувати лише документально зафіксованими діями, вчинками, висловлюваннями. Але сила поетичної інтуїції та уяви така, що саме цей Богдан здається істинним. У нього та повнота бачення України і глибина самоототожнення з нею, що притаманна національному генієві. Даремно шукати тут фактичні невідповідності, сумніватися, чи міг він подумати або сказати саме так, а не інакше. У романі він переживає долю України так, як це відповідає людині його вдачі й діячеві його формату, – але водночас і так, що його переживання й думки суголосні нам. Тут і геополітична пастка, з якої непросто знайти вихід; і розіп'ятість між Заходом і Сходом; і історична запізненість національного самоствердження, але водночас і його неминучість; і ганьба національного зрадництва; і драматичний діапазон самоусвідомлення – від картання національних вад до утвердження національних вартостей. Нещадно судячи себе, Б. Хмельницький, однак, весь час непомітно переходить і до самозахисту, прямої чи прихованої полеміки з сучасниками й нащадками, з їхніми оцінками його особи. З великою силою звучить у романі незмінна думка про те, що Україна мала утвердити себе не лише в ділі, а й у Слові світового виміру («Бо лиш народи, явлені у Слові, достойно можуть жити на землі»; «Вмирати вмієм, по степах гасати, але себе не вмієм написати»). Це говорить Б. Хмельницький, але це голос самої поетеси. Серед головних мотивів роману «Берестечко» – необхідність приходу Т. Шевченка як альтернативи Б. Хмельницькому.

Історичні сюжети Костенко майже завжди містять полемічний заряд. Це викликано не прагненням до полеміки як такої, а потребою щось доповнити до «відомого», договорити ненаголошене, інколи взагалі гостро заперечити, зрештою, – подати своє поет. переживання історичного факту, яке завжди «більше» за сам факт. У деяких випадках увесь твір може мати полемічний вимір. Такою є поема-балада «Скіфська Одісея» – своєрідна альтернатива «Скифам» О. Блока, візії месіанства Росії, яка нібито несе основний заряд кочівницько-революційної енергії нового «скіфства», що зруйнує фальшиву культуру буржуазної Європи. Натомість у «Скіфській Одісеї» не політизований міф умовно-скіфської всеруйнівної повені, а епічна картина Скіфії як землі наших предків чи попередників – у тому сенсі, що на цій землі постало й українське життя. Ширший масштаб полемічності «Скіфської Одісеї» полягає в стримано-захопленій та дивовижно-щедрій на обставини, подробиці та їх переживання поетичної візії Скіфії – на підставі хоч і скупих, але промовистих історичних згадок. Це несподівано «легка», спокійна, послідовно ведена оповідь про мандрівку умовного грека-купця Дніпром углиб Скіфії. Власне, він і не зовсім умовний, має якогось здогадного прототипу. Поштовхом до роботи поетичної уяви стала інформація про знайдені в заплаві р. Супій (ліва притока Дніпра) залишки човна, кістяка людини та античних бронзових посудин, – що свідчить про торгові шляхи причорноморських греків. «Грек» Костенко шукає купецького щастя в землях, яких уже досягали його земляки, але

йому самому ще не знаних. Йому трохи лячно, більше цікаво, а ще більше звабливо з розрахунку на можливий виторг. Ліричний компонент поеми виражений «м'яко» – принагідні коментарі до ймовірно побаченого й відчутого «греком», що немовби орієнтують і потроху врозумляють неординарного подорожанина, немовби дорожуючи купця до світознавця. Коментарі ці проникливі й утеплені гумором з елементами бурлеску, що переходить в іронію, а то й сарказм, коли йдеться вже не про наївного «грека» та його скіфський першодосвід, а про стереотипи популярного скіфознавства. Широкий спектр гумористичних та іронічних, поблажливо- і вдаваносерйозних інтонацій, що непомітно переходять у добродушний ліризм, дає можливість поєднувати у вільноплинній оповіді побутові реалії, мандрівничі спостереження, колоритні картини природи, принагідні екскурси в географію та історію, дотепний огляд наукової і псевдонаукової скіфіани. Разом усе це становить сучасне культурне переживання Скіфії, солідарне з історичною пам'яттю і вільне від ідеологічних екзальтацій.

Зовсім іншого типу полемічність у «Думі про трьох братів неазовських» (1984; опубл. – К., 1987). У відомій народній думі картина втечі трьох братів із бусурман. неволі стає своєрідним «соціопсихологічним» аналізом локального відступництва: двоє братів кидають у біді третього через неможливість урятуватися всім. У думі наче й немає прямої етич. оцінки поведінки кожного з братів, однак їхні мотиви в ситуації вибору між несправедливим порятунком і праведною жертвою окреслюють «простір вагань» і озиваються глибокою травмою національної вдачі – та, власне, одного з типів цієї вдачі: в особі старшого брата. У поемі драматичний феномен відступництва-зрадництва постає у масштабах національної трагедії та історії. Конкретний історичний епізод видачі козаками польським урядовцям свого гетьмана П. Бута – ватажка протипольського повстання – обростає згадками про інші випадки, коли бунтівні козаки, зазнавши поразки, віддавали в руки ворогів провідників, сподіваючись на прощення. Молодий герой поеми Сашко Черняк кидає виклик поганій славі зрадництва. Ця драматична поема – відповідь на оту потребу «братів неазовських» усіх українських поколінь. Вірність у ній – більша реальність, ніж зрада.

Костенко багатоманітно й глибоко в ліриці й поемах, віршованих романах вибудовує тему мистецтва, місця митця в житті суспільства. Тут і власні оголені болі й переживання, і самовираження через великі творчі біографії, і прозори у своїй глибині притчі, і філософське осмислення суті й призначення мистецтва, служіння красі. Це бачимо, зокрема, у драматичній поемі «Сніг у Флоренції» (1983–85; опубл. – К., 1987). Імпульсом для поетичної уяви авторки став епізод із життя скульптора Дж. Рустичі (учня Мікеланджело), у долі якого окреслено метафорику минушого і неминущого, справжнього й марного у мистецтві.

Серед інших збірок – «Неповторність» (1980), «Сад нетанучих скульптур» (1987), «Бузиновий цар» (1987, для дітей), «Вибране» (1989), «Гіацинтове сонце» (2010; усі – Київ). Костенко

багато часу віддає збереженню спадщини Чорнобильщини, постійно порушує гострі побутових проблеми зони відчуження.

Проблему виходу крізь тему мистецтва в тему народу, його буття у світі на широкому й тонко інтерпретованому істор.-культурному матеріалі розглядає Костенко в лекції «Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала» (прочитана 1999 у Національному університеті «Києво-Могилянська академія»; опубл. – К., 2000; 2005). Тут маємо теоретичний аспект тієї проблеми, яка постійно зринає в її поезії: проблеми неприсутності або неадекватної присутності образу України в житті світу та, власне, й у свідомості самого українського суспільства – не лише через недостатню опанованість культурно-інформаційної сфери, а й через невиповненість писаного слова мірою великого й сутнього: «Хто знає, що тут відбулося? // Хто розказав це людям до пуття? // Неназване – туманом поїнялося. // Непізнане – пішло у небуття» (з роману «Маруся Чурай»). Цей обертон із великою силою звучить і в романі «Берестечко», поемі «Скіфська Одісея», і в багатьох ін. лірич. медитаціях.

Тяжіння до «світоглядної публіцистики» у Костенко переросло у звернення до великомасштабної прози, у якій письменниця дає вихід тій політичній актуалізації, від якої була вільна її поезія. Пережите під час Помаранч. революції 2004 та після неї вимагало форми оповідної і полемічної. Так було написано роман «Записки українського самашедшого» (К., 2011). У творі присутня апеляція до «Записок сумасшедшего» (Москва, 1835) М. Гоголя та альтернативність героя-оповідача його персонажеві. Він належить до особливої, соціально значущої категорії «самашедших» – неконформний інтелігент, який намагається розібратися в світі абсурду, що обступає людство напередодні 2000 – Milleniumy. Планетар. абсурд доповнюється специфіч. українським. Помаранч. революція постає як його заперечення. Проте, як виявилось, не остаточним. Роман насичений глибокими, часом гіркими роздумами про пониження людського у сучас. світі та про істор. долю України.

У поетичній збірці «Річка Геракліта» (К., 2011) переважають мініатюри-акварелі та ліричні монологи – реакції на спектр подразників, що їх продукує сучасне життя світу й України, зокрема тріада час – вічність – пам'ять веде сюжет буття в поезії Костенко. Вірші у збірці «Мадонна Перехресть» (К., 2011) об'єднано переживанням минулості й неминулості буття, його втрат – і влади пам'яті над самовладдям часу, переживанням змінності всього сущого. Назва збірки апелює до давньої релігійної традиції ставити образ Мадонни на перехрестях доріг як благословення подорожнім. У сугестивній картині суєтної сучасності, змальованій у заголовному вірші, Мадонна Перехресть стає Мадонною Бездоріжжя. Але так не має бути, стверджує поетеса: «Маршрути горя і безчестя, // Світ на століття постарішав. // Стоїть Мадонна Перехресть, // Чи вже Мадонна Бездоріжжя! // І мчать, і мчать, числа їм несть. // Дорога дальна й невідома. // Стоїть Мадонна Перехресть, // Благословляюча Мадонна».

Вона дає надію на людську долю, на те, що люди і в цьому пекельному гармидері знайдуть дорогу одне до одного, до гідного змісту життя. До цього на перехрестях світових доріг, часом незбагненних, і кличе Поезія. У цьому разі – поезія Костенко. Окремі її твори перекладено багатьма мовами світу.

Рекомендована література

1. Барабаш Ю. Розмова по щирості // Літ. газ. 1957, 2 серп.;
2. Новиченко Л. Пора змужніння // Там само. 1962, 26 січ.;
3. Симоненко В. Краса без красивостей // Молодь Черкащини. 1962, 23 берез.;
4. Антоненко-Давидович Б. Перед невижатою смугою // Дніпро. 1962. № 11;
5. Іванисенко В. Один день з поетичного року // ЛУ. 1963, 20 груд.;
6. Кошелівець І. Сучасна література в УРСР. Нью-Йорк, 1964;
7. Первомайський Л. Мова і майстерність // Первомайський Л. Творчий будень. К., 1967;
8. Турбин В. Ліна Костенко: века, годы, дни и минуты // Дружба народов. 1979. № 1;
9. Бажан М. Поема про кохання і безсмертя // ЛУ. 1980, 4 берез.;
10. Ільницький М. «Якби знайшлась неопалима книга...» // Прапор. 1980. № 8;
11. Макаров А. Історія – сестра поезії (шкіц до портрета Ліни Костенко) // УМЛШ. 1980. № 10;
12. Ільницький М. Неповторність – це доля // Прапор. 1981. № 3;
13. Никанорова О. «Душа не створить бутафорський плід...» // Дніпро. 1981. № 3;
14. Макаров А. Поезія – сестра історії: О стихотворном романе Лины Костенко «Маруся Чурай» // Дружба народов. 1982. № 2;
15. Янченко А. Любов і небо Марусі Чурай // Вітчизна. 1983. № 1;
16. Никанорова О. Поезії одвічна висота. К., 1986;
17. Салига Т. Поезія – це завжди неповторність: Мотиви худож. мислення у творчості Ліни Костенко // Вітчизна. 1986. № 5;
18. Дзюба І. Неопалима книга // Україна. 1987. № 7;
19. Барабаш Ю. Розмова по щирості з самим собою // ЛУ. 1987, 10 верес.; Гольберг М. «Душа тисячоліть себе шукає в слові»: Роздуми над книжкою Л. Костенко «Сад нетанучих скульптур» // Жовтень. 1988. № 6;
20. Фізер І. Шедеври поетичної літоісторії Ліни Костенко // Сучасність. 1988. № 7;
21. Прісовський Є. Оновлююча пам'ять // Вітчизна. 1988. № 8;
22. Брюховецький В. Ліна Костенко: Нарис життя і творчості. К., 1990;
23. Гуцало Є. На всесвітніх косовицях (Про поезію Л. Костенко) // ЛУ. 1990, 22 берез.;
24. Базилевський В. Поезія як мислення // Дніпро. 1990. № 3;
25. Антонішин С. Місія слова (Ліна Костенко) // Січ. 1990. № 12;
26. M. M. Naydan. Anamnesis in the Poetry of Lina Kostenko // Canadian Slavonic Papers. 1990. Vol. 32, № 2;
27. W. Smyrniv. Authorial Comments in Lina Kostenko's «Skifs'ka Odisseia» // Там само;

28. D. Struk. The How, the What and the Why of «Marusia Churai»: A Historical Novel in Verse by Lina Kostenko // Там само;
29. M. T. Znayenko. Restoration of the Self through History and Myth in Lina Kostenko's «Marusia Churai» // Там само;
30. O. Pachlovska. Il concetto di tempo e di storia nella poesia di Lina Kostenko // Ricerche Slavistiche. 1992–93. Vol. 39–40, № 2;
31. F. Nieuważny. O poezji ukraińskiej: od Iwana Kotlarewskiego do Liny Kostenko. Białystok, 1993;
32. Майкл М., Найдан М. Інші поети в творчості Ліни Костенко // Сучасність. 1994. № 10;
33. Кошарська Г. Творчість Ліни Костенко з погляду поетики експресивності. К., 1994;
34. Кошарська Г. Ще один підхід до поезії Ліни Костенко // Січ. 1996. № 8–9;
35. Панченко В. Поезія Ліни Костенко. Кр., 1997;
36. Клочек Г. Історичний роман Ліни Костенко «Маруся Чурай». Кр., 1998;
37. P. Galeazzi. «Neve a Firezne» di Lina Kostenko, osmosi storica di due mondi culturali // L. Calvi, G. Girando та ін. L'Ucraina del XX secolo. Padova, 1998;
38. Жулинський М. Лицарство Духа: Про творчість Л. Костенко // Вітчизна. 2000. № 3–4;
39. Краснова Л. Поезія Ліни Костенко: Посіб. для вчителів. Дрогобич, 2001;
40. Овдійчук Л. Вивчення творчості Ліни Костенко в школі. Т., 2002;
41. Барабаш С. Поетична історіософія Ліни Костенко: безсмертя Духу. Кр., 2003;
42. Кулаковський О. Ліна Костенко: Нарис творчо-світогляд. біографії. Х., 2004;
43. Карпенко Ю., Мельник М. Літературна ономастика Ліни Костенко. О., 2004;
44. Поезія Ліни Костенко в часах перехідних і вічних: Мат. круглого столу 18 березня 2005 року в Києво-Могилян. академії. К., 2005;
45. Вона як хліб: На пошану творчості Ліни Костенко (Публікації 2004–2011). К., 2011;
46. Дзюба І. Є поети для епох. К., 2012;
47. Кудрін О. Ліна Костенко (Знамениті українці). Х., 2019.

Бібліографічний опис:

Костенко Ліна Василівна / І. М. Дзюба // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-3960>. – Останнє поновлення : 2024.

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).